

IMPLICAȚIILE DIMENSIUNII GOSPODĂRIEI AGRICOLE ȘI A PROPRIETĂȚII FUNCIARE ASUPRA FINANTELOR UNITĂȚILOR ECONOMICE DIN AGRICULTURĂ

Vitalii BULGAC

Academia de Studii Economice din Moldova

A lot of agricultural organizations of the developing countries operate at a small scale. The growth of the farm's dimensions is essential for the improvement of the agricultural revenues, as it allows the use of the mechanization that has indivisibilities, implying higher performances and profitability per ha. The new agricultural-business evolutions and the alimentary sector could redirection the competitive advantage towards the producers on a large scale and make it difficult for the owners to participate actively on the alimentary markets. Next to the evolutions are also very important the supermarkets' revolution, the standards and the certification.

După declanșarea procesului de privatizare, agricultura Moldovei a suportat transformări cardinale. Spre deosebire de unele țări post-socialiste (Lituania, România, Bulgaria, Cehia, Slovacia etc.), unde la privatizarea terenurilor a fost aplicată *metoda restituirii* (foștilor proprietari li s-au restituit terenurile care le-au aparținut până la expropriere) sau *metoda combinată* din elemente de echivalență și restituire (foștilor proprietari nu li s-au restituit toate terenurile, ci numai o parte din ele), în Republica Moldova a fost aplicată *metoda echității sociale* de împrumutarea cu pământ.

Principiul echității sociale s-a materializat în faptul că, în cadrul unei unități administrativ-teritoriale, cota de teren echivalent atribuită a fost egală pentru toate persoanele care, conform legislației funciare în vigoare, au avut dreptul la împrumutarea. Deficiențele metodei aplicate în Republica Moldova au reieșit, în primul rând, din utilizarea greșită a principiului echității, care nu stabilește echitabil beneficiarii reformei funciare sau nu reflectă corect dreptul de proprietate asupra pământului, stabilit în articolul 12 al *Codului Funciar*.

În plus, această metodă de privatizare a generat de la bun început probleme legate de parcelarea excesivă a loturilor, care nu pot fi soluționate nici în prezent. Ca rezultat al atribuirii terenurilor agricole în proprietate, aproximativ 1,5 mln. de cetățeni ai Republicii Moldova au primit fără plată aproximativ 1,7 mln. ha. În medie, o cotă de teren cu suprafața medie de 1,5 ha era compusă din 3-5 parcele. Privatizarea întreprinderilor colective și de stat s-a produs cu întârziere și, în foarte multe cazuri, cu grave abateri de la reglementările legale. Mai mult, o parte a capitalului s-a distrus din cauza lipsei de transparență în procesul de privatizare, a legislației necorespunzătoare și a unor interese de grup concretizate în achiziționarea activelor la prețuri simbolice. Acești factori au determinat lichidarea unor întreprinderi agricole ce puteau fi restructurate și privatizate.

Dimensiunile reduse ale terenurilor agricole, fărâmițarea internă excesivă a terenurilor agricole în cadrul acestor entități economice, natura comercială restrânsă a producției agricole influențează semnificativ până în prezent veniturile producătorilor agricoli, puterea de cumpărare și capacitatea acestora de a investi în sectorul real al economiei rurale.

Tabel

Dinamica tendinței de agregare a suprafețelor și gospodăriilor de fermieri în perioada 2006 – 2009

	Dimensiunea gospodăriei țărănești (de fermier)				
	total	< 5 ha	5 – 10 ha	10 – 100 ha	> 100 ha
<i>anul 2006</i>					
deținători	378070	377673	165	181	51
suprafața, mii ha	563,1	548,8	1,1	6,5	6,7
<i>anul 2008</i>					
deținători	390380	386063	3307	851	186
suprafața, mii ha	571,8	468,7	24,9	22,2	56,0
<i>anul 2008</i>					
deținători	386208	380826	4156	1017	209
suprafața, mii ha	562,1	449,7	25,4	27,0	60,0
<i>anul 2009</i>					
deținători	380936	374143	4320	1269	203
suprafața, mii ha	561,3	440,3	27,1	32,7	61,2

Sursa: elaborat după informația Biroului Național de Statistică

Datele din Tabel demonstrează tendința de creștere evolutivă a dimensiunii suprafeței gospodăriilor de fermieri, dar și de reducere a numărului deținătorilor de terenuri de mică dimensiune în Republica Moldova: observăm o diminuare a numărului de fermieri deținători ai suprafețelor de până la 5 ha și o creștere a numărului gospodăriilor țărănești care dețin terenuri peste 5 ha.

Analiza literaturii științifice de specialitate demonstrează că numeroase gospodării agricole din țările în curs de dezvoltare operează la scară mică. Creșterea dimensiunii fermelor este esențială pentru îmbunătățirea veniturilor în agricultură, deoarece aceasta permite utilizarea mecanizării care are indivizibilități (cu diferențe în accesul la credite de către fermele mici și mari, fiind favorizate cele din urmă), implicând randamente la scară și o profitabilitate mai mare pe hectar. Într-o lucrare empirică detaliată, *Foster și Rosenzweig* arată că acesta este cazul Indiei de astăzi, unde cele mai multe ferme sunt prea mici pentru a exploata avantajele de productivitate și de reducere a costurilor legate de mecanizare [1].

Însă, consolidarea terenurilor în ferme mai mari cu creșterea continuă a populației și migrația limitată la distanțe îndepărtate necesită crearea viguroasă de locuri de muncă în economia rurală non-agricolă, în principal în orașele și municipiile secundare. Strategiile de tipul „*Agricultura pentru dezvoltare*” trebuie să se concentreze pe sectorul micilor agricultori, să înțeleagă provocările cu care aceștia se confruntă și să găsească modalități de a le face mai productive. O mare parte din discuțiile timpurii privind micii proprietari ține de problema privind eficiența dimensiunii unităților agricole. Întrucât există potențiale economii de scară în cazul fermelor mari, fermele mici au fost considerate frecvent de teoriile „fermelor familiale” ca fiind mai eficiente, deoarece acestea nu au de suportat costurile de supraveghere a forței de muncă și în cazul lor nu există probleme de risc moral.

Multe studii elaborate în țările în curs de dezvoltare au identificat o relație inversă între mărimea fermei și productivitatea terenului chiar și după controlarea altor factori determinanți ai productivității, cum ar fi calitatea solului. Cu toate acestea, în prezența unor deficiențe ale pieței, fermele mari pot avea un avantaj față de fermele mici. De exemplu, ele ar putea fi mai în măsură să atragă împrumuturi și, prin urmare, să se confrunte cu costuri de capital mai reduse. Aceasta ar sugera o relație în formă de U între mărimea fermei și cea a productivității. Mai mult decât atât, chiar dacă economiile de scară în producție sunt depășite de costurile forței de muncă suportate de fermele mari, economiile de scară în procesul de prelucrare ar putea face fermele mici mai puțin competitive. În plus, recente progrese tehnologice, cum ar fi „zero arat” (eng. *zero tillage*), fac irelevante avantajele costului de supraveghere suportat de micii proprietari.

În cazul în care dezavantajele micilor proprietari sunt bazate pe eșecurile de piață (și nu pe dezavantaje economice, dezechilibrul), un efort poate fi depus pentru a elimina astfel de prejudecăți împotriva micilor fermieri în scopul consolidării competitivității acestora pe piață.

Noile evoluții în agrobusiness și în sectorul alimentară ar putea redirecționa avantajul competitiv spre producătorii de scară largă și face dificilă participarea activă a micilor proprietari la piețele alimentare. Două evoluții sunt de importanță deosebită: evoluția supermarket-urilor și standardele și certificarea. Valul de noi supermarket-uri în țările în curs de dezvoltare a condus la dezvoltarea unor noi sisteme de achiziții. Supermarket-urile cer, de obicei, produse standardizate în cantități mari, ceea ce poate expune micii fermieri la un dezavantaj competitiv. Într-adevăr, după cum argumentează *Reardon* și alții [2], dacă au posibilitatea de a alege, supermarket-urile par să favorizeze marii furnizori față de furnizorii mici. Cu toate acestea, unele supermarket-uri preferă să se aprovizioneze de la micii fermieri, deoarece fermele mari au mai multe opțiuni de piață și sunt percepute ca fiind furnizori mai riscați decât fermele mici. Dacă, însă, aceștia din urmă sunt incluși în lanțul de supermarket-uri, activele non-terenuri (cum ar fi irigarea sau accesul la infrastructura de transport) sunt, de obicei, o condiție prealabilă.

În cazul în care supermarket-urile se pot alimenta doar de la fermele mici, ele oferă, de asemenea, resurse (cum ar fi echipamente și asistență tehnică) fermierilor contractați. Prin urmare, coordonarea pe verticală poate fi, de asemenea, benefică pentru micii proprietari. În plus, noile standarde private pentru produse și procese expun micii fermieri la un dezavantaj, odată ce validarea și certificarea presupun economii de scară. În scopul de a ajuta micii proprietari să facă față acestor noi provocări și să le includă în lanțurile moderne de valoare, coordonarea între participanți trebuie să fie îmbunătățită.

Acest lucru ar putea fi inițiat de către sectorul public, precum și de către sectorul privat, de exemplu, prin intermediul cooperativelor de producători. *Foster și Rosenzweig* propun o soluție diferită [3]. Ei sugerează că, în lumina actualei mecanizări de producție, fermierii indieni sunt prea mici pentru a fi competitivi și con-

solidarea terenurilor asociată cu oportunități mai mari de angajare în sectorul rural non-agricol este necesară pentru a crește veniturile de la agricultură. Însă, nu doar mărimea fermei are importanță pentru eficiența producției agricole.

Drepturile de proprietate și de utilizare sunt, de asemenea, factori determinanți ai productivității agricole.

În țările în curs de dezvoltare există diferite regimuri de arendă. Arendașii fie că plătesc o rentă fixă pentru utilizarea terenurilor, fie că se angajează în relații de redevență în natură (*sharecropping*), transferând o parte din recolta lor proprietarului. Când vine vorba de eficiență, întrebarea ce se pune este: care regim conduce la o distribuție mai puțin denaturată de utilizare a terenurilor și la creșterea productivității?

Măsura în care renta fixă și redevența în natură sunt de preferat una față de alta depinde de gradul de informații asimetrice între fermier și proprietar.

În condițiile unei realizări perfecte a efortului, contractele de rentă fixată și redevență în natură ar trebui să conducă la aceeași productivitate pentru un agricultor dat. Dar, hazardul moral poate reduce efortul arendașului în cadrul unui contract de redevență în natură în cazul în care efortul nu este direct observabil și contractibil. Prin urmare, în termeni de efort, contractele de rentă fixată sunt preferate. În cazul în care arendașii sunt refractari la risc, aceștia ar putea fi dispuși să încheie un contract de rentă fixată, deoarece povara riscului unei recolte slabe ar fi transferată complet asupra lor.

În acest caz, redevența în natură este a doua cea mai bună soluție în ceea ce privește eficiența. Studiile empirice arată că, chiar dacă redevența în natură reduce productivitatea comparativ cu contractele de rentă fixată, ajustată la calitatea terenului parcelelor partajate, pierderea este mică.

O modalitate prin care proprietarii încearcă să inducă niveluri mai mari de eforturi depuse de către arendași în aranjamentele de redevență sunt contractele interconectate, în care proprietarul furnizează credite și intrări (materii prime și materiale) arendașului. De exemplu, dacă proprietarul oferă credite mai ieftine și, în același timp, pretinde o cotă de producție mai mare, arendașii ar putea fi încurajați să împrumute mai mult.

În cazul în care consecințele eșecului sunt severe, un nivel mai ridicat de îndatorare va determina arendașul la angajarea unui efort mai mare. O altă explicație pentru astfel de contracte interconectate sunt constrângerile de credit cu care se confruntă arendașii. De exemplu, *Laffont și Matoussi* [4] găsesc o relație pozitivă între fondul de rulment al arendașului și cota lui de recoltă.

În Asia și în America Latină, arenda, de obicei, reduce mărimea fermei.

Mearns arată că în India fragmentarea parcelară este redusă, ceea ce crește productivitatea prin reducerea costurilor de producție [5]. În ceea ce privește reformele de arendă care încearcă să consolideze drepturile arendașilor, *Besley și Burgess* constată că în India reforma arendei este asociată negativ cu productivitatea agricolă [6]. Cu toate acestea, *Ghatak și Roy* dezagrează analiza pentru cazul Indiei la nivel regional și ajung la concluzia că în Bengalul de Vest, unde reforma a fost pusă în aplicare în mod riguros, a existat o relație pozitivă între arendă și productivitate [7]. Cu toate acestea, ei nu au constatat vreun efect asupra distribuției terenurilor. În pofida acestor constatări pozitive, reglementarea arendei în favoarea arendașilor poate, de asemenea, să conducă la „evacuarea” arendașilor și la autocultivarea proprietarilor mai puțin eficientă.

Cum au afectat reformele proprietății funciare, care au fost desfășurate în multe țări în curs de dezvoltare, mărimea și productivitatea fermei? Succesul reformelor funciare în trecut au fost mixte, atât din motive economice, cât și politice. *Binswanger* și alții susțin că reformele de terenuri pot redistribui terenurile de la marile unități, mai puțin eficiente, spre fermele mai mici și mai productive și că contractele de rentă fixată sau arendă partajată ar trebui să fie preferate pentru fermele mari [8]. Atribuirea drepturilor de proprietate asupra terenurilor poate spori productivitatea în sectorul agricol, dacă aceasta crește stimulentele pentru investiții sau relaxează constrângerile pentru deținătorii de terenuri. *Feder* arată că în Thailanda terenurile aflate în proprietate sunt mai productive decât terenurile fără titlu de proprietate [9]. În același timp, *Hazell și Haggblade*, studiind exemplul a patru țări africane, nu au găsit o relație pozitivă între drepturile de proprietate și productivitate [10].

Programele de împroprietărire (*titling programs*) pot crește concentrarea terenurilor în cazul în care mai multe persoane puternice pot revendica mai mult teren sau pot face acest lucru mai repede. De exemplu, în Bolivia fermele mari au primit în cursul anilor 1980 titlurile de proprietate mult mai repede decât agricultorii mai mici. Cu toate acestea, în cazul în care împroprietărirea se face în mod corespunzător și concentrarea poate fi evitată, aceasta poate crește productivitatea prin relaxarea constrângerilor de credit pentru fermele mici, mai eficiente.

Distribuția directă a terenurilor pusă în aplicare prin impunerea unor plafoane asupra deținerii în proprietate a terenurilor pare să fi atins numai o redistribuire mică de terenuri. După cum a sugerat *Eastwood* și alții [11], numeroase eforturi de redistribuire în America Latină au lăsat terenurile în cea mai mare parte nereformate din cauza unei implementări necorespunzătoare. Chiar și acolo unde terenurile au fost redistribuite, este posibil ca acest proces să nu fi avut efecte pozitive asupra productivității. *Mearns* [12] explică faptul că prin mecanismul de plafonare aplicat asupra proprietății funciare în India au fost redistribuite terenurile la săraci, iar *Ghatak* și *Roy* [13] au găsit că efectul acestei redistribuiri asupra productivității este negativ. Ei sugerează că efectul negativ este determinat de faptul că redistribuirea conduce la fragmentarea inefficientă a parcelelor.

Referințe:

1. Foster A., Rosenzweig M. Barriers to Farm Profitability in India: Mechanization, Scale and Credit Markets. Paper presented at the Conference Agriculture for Development-Revisited, University of California at Berkeley, 2010, October 1-2.
2. Reardon Th., Barrett C., Berdegue J. Agrifood Industry Transformation and Small Farmers in Developing Countries // *World Development*, 2010, no.37 (11), p.1717-1727.
3. Foster A., Rosenzweig M. Op. cit.
4. Laffont J.-J., Matoussi M.S. Moral Hazard, Financial Constraints and Sharecropping in El Oulja // *The Review of Economic Studies*, 1985, no.62 (3), p.381-399.
5. Mearns R. Access to Land in Rural India. - În: Policy Research Working Paper no.2123. - World Bank, Washington D.C., 1995.
6. Besley T., Burgess R. Land Reform, Poverty Reduction, and Growth: Evidence from India // *The Quarterly Journal of Economics*, 2000, no.115(2), p.389-430.
7. Ghatak M., Sanchari R. Land Reform and Agricultural Productivity in India: A Review of the Evidence // *Oxford Review of Economic Policy*, 2007, no.23 (2), p.251-269.
8. Binswanger H.P., Deininger K., Feder G. Power, Distortions, Revolt and Reform in Agricultural Land Relations. - În: *Handbook of Development Economics*, vol. 3B: Ed. Jere Behrman and T.N. Srinivasan. - Amsterdam: North Holland, 1995.
9. Feder G. The Economics of Land and Titling in Thailand. - În: *The Economics of Rural Organization* / Ed. Karla Hoff, Avishay Braverman and Joseph E. Stiglitz. - San Jose: Oxford University Press, 1993.
10. Hazell P., Haggblade S. Farm-Nonfarm Growth Linkages and the Welfare of the Poor. - În: *Including the Poor* / Ed. Michael Lipton and Jacques van der Gaag. - Washington D.C.: The World Bank, 1993.
11. Eastwood R., Lipton M., Newell A. Farm Size. - În: *Handbook of Agricultural Economics*. Vol.4. Ed. Robert Evenson and Prabhu Pingali. - Amsterdam: North Holland, 2010.
12. Mearns R. Op. cit.
13. Ghatak, M., Roy, S. Land Reform and Agricultural Productivity in India: A Review of the Evidence // *Oxford Review of Economic Policy*, 2007, no 23 (2), p.251-269.

Prezentat la 07.07.2012